

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 4, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.001.36:242.4

*А. А. Смаглюк,
аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя*

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*А. Smaglyuk,
postgraduate, Classic Private University, Zaporozhye*

INSTITUTIONAL CONTEXT IN THE SHAPING OF COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY OF UKRAINE

В статті охарактеризовано інституційне середовище України, показано на основі аналітичних і економетричних даних вплив факторів інституційного характеру на конкурентоспроможність економіки і в контексті даного дослідження розкрито цільові орієнтири макроекономічної стратегії посткризового економічного розвитку.

The article describes the institutional environment of Ukraine, shows the impact the institutional factors on the nature of the competitiveness of the economy based on analytical and econometric dates and in the context of this research target reference points of post-crisis macroeconomic strategy of economic development.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інноваційна діяльність, інституційне середовище, прямі іноземні інвестиції, інституційні фактори інвестиційної активності, структурна переорієнтація економіки.

Keywords: competitiveness, innovation, institutional environment, foreign direct investment, institutional factors of investment activities, the structural reorientation of the economy.

Постановка проблеми. Економіці України, яка дотепер зберігає траєкторію розвитку «сировинного приросту», вкрай необхідна структурна реформа, покликана за рахунок інноваційного розвитку підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Разом з тим формування інноваційної моделі розвитку економіки вимагає певного культурного середовища, наукового та освітнього забезпечення, умов свободи творчості, розвитку інтелекту. Це об'єктивно наголошує на необхідності удосконалення інституційного забезпечення інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В економічній науці проблема національної конкурентоспроможності є однією з ключових. Значний вклад у її дослідження здійснили такі західні вчені, як П. Кругман, С. Ліндер, Б. Олін, М. Портер [1], Д. Сакс, Л. Саммерс, Дж. Харт, Е. Хекшер. Останнім часом проблеми підвищення конкурентоспроможності національної економіки, які полягають в активізації інвестиційно-інноваційної модернізації економіки та її технологічному оновленні, розробляються також вченими з пострадянських країн, зокрема – українськими та російськими (Я. Базиліук, О. Білорус, Б. Буркинський, М. Делягін, Я. Жаліло, В. Іноземцев, Б. Кузик, Д. С. Меншиков, І. Спиридонов, С. Соколенко, Н. Статівка [2], Р. Фатхутдінов, Т. Циганкова, Ю. Яковець та ін.). Серед основоположників інституціонального підходу найважливіша роль належить Д. Норту [3], Дж. Гелбрейту, Ф. Хайеку. Питання інституційного забезпечення структурних перетворень і інноваційного оновлення розглядаються Л. Кривцун [4], Ж. Мінгальовою, Р. Лук'яненко [5], А. Олейник, І. Фат'яновою [6] та ін. Разом з тим, теоретичні дослідження проблеми формування конкурентного середовища і її інституційних основ багато в чому носять абстрактний характер і не вирізняються системністю, тому вимагають подальшого дослідження.

Метою даного дослідження є оцінка інституційного середовища економіки на базі рейтингового, експертного аналізу низкою агентств та обґрунтування шляхів його поліпшення з метою забезпечення конкурентоспроможності економіки України.

Виклад основного матеріалу. М. Портер ще в 1990 р. у праці «Міжнародна конкуренція» [1] зазначив, що загальноприйнятого визначення конкурентоспроможності не існує. І дійсно, якщо на початку 80-х рр. базовими концептами теорії конкурентоспроможності виступали макроекономічна стабільність, лібералізація і приватизація, то в 90-х рр. при її аналізі увага акцентувалася на удосконаленні інвестиційного клімату і створенні відповідного бізнес-середовища.

Дотримуючись рекомендацій міжнародних організацій багато країн провели економічні реформи, але вони не дали очікуваного результату. Поглиблений аналіз дозволив науковцям розробити нові методологічні підходи до визначення джерел економічного зростання, в результаті до числа традиційних факторів було також включено стан інфраструктурного забезпечення, рівень безпеки, параметри макроекономічної ситуації, розвиток фінансових інститутів, інноваційна діяльність і розвиток людського капіталу. У першому-другому десятиліттях ХХІ ст. активізувалися дослідження в сфері інвестиційного клімату, адміністративних бар'єрів і конкурентоспроможності підприємств.

Дослідження вчених Гарвардського університету доводять, що наявність досить великої кількості методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності, зовсім не знижує ступеня впливовості окремих компонент оцінки в розвитку національних економік. Більше того, кожній окремій країні притаманний власний перелік факторів, що є вирішальними або стримуючими розвиток. Як показав досвід, успішними зазвичай стають країни, які створюють відповідне унікальне інституційне забезпечення власній моделі розвитку, а не просто копіюють закордонний досвід.

Дуже важко усвідомити, що через 22 роки після здобуття Україною незалежності, її ВВП становить лише 69,3% від рівня 1990 р., а загальносвітовий показник ВВП за ці ж роки майже подвоївся [7].

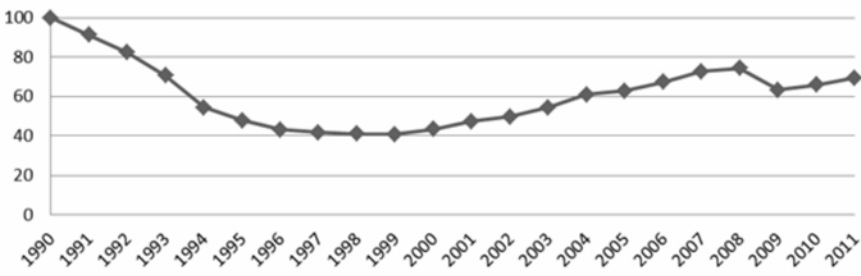

Рис. 1. Індекси фізичного обсягу ВВП України, % до 1990 р. [8]

Дані наведені на рис. 1 дозволяють окреслити досить стабільну тенденцію зростання економіки після 1999 р., але світова криза 2008-2009 рр. внесла свої корективи. Зародившись в США як криза ринку нерухомості та похідних фінансових інструментів, вона доволі швидко зачепила практично всі країни Європи. Не виключенням стала і економіка України, яка за результатами Індексу Глобальної конкурентоспроможності 2012-2013 [9] в 2011 р. тільки наблизилась до докризового рівня 2007 р., зайнявши 73 позицію у рейтингу.

Сьогодні Україна стикається з численними глобальними і внутрішніми викликами, тому необхідно зрозуміти, чи може в майбутньому економіка розраховувати на прискорене економічне зростання.

Якщо згідно з прогнозами Світового Банку, що були оприлюднені у жовтні 2012 р. у щорічному економічному огляді, нашу країну у 2013 р. чекало «...прискорення економічного зростання до 3,5 відсотків, а поліпшення зовнішнього середовища у 2014 році уможливить зростання ВВП в Україні на рівні 4 відсотків, але за умови, що економіка має бути збалансованою», то у квітневому прогнозі експерти зазначають, що «економічне зростання в Україні в 2013 буде незначним і складатиме близько 1%, за подальшим прискоренням до 3% у 2014 році» [10]. Головним для України в напрямку економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності, експерти Світового банку незмінно вважають необхідність поліпшення інвестиційного клімату та прискорення впровадження структурних реформ.

Більшість вітчизняних аналітиків та політична еліта країни серед головних умов виходу на траєкторію економічного зростання та подолання кризи найчастіше називають посилення конкурентоспроможності української економіки і переосмислення значення інноваційної діяльності як основи її підвищення, оскільки на сьогодні приріст валового продукту в першій десятці розвинутих країн світу на 75-80% визначається інноваційною складовою економіки, побудованою на унікальних технологіях. Не враховувати, а тим паче не активізувати заходами державного впливу інноваційної складової в розвитку економіки України на сучасному етапі означає завідомо програшний варіант в забезпеченні бажаних темпів економічного зростання [2].

Для динамічного розвитку інноваційної діяльності в країні та ефективного функціонування національної інноваційної системи в цілому потрібно, з одного боку, формування технологічної структури економіки (інноваційної інфраструктури) і, з іншого боку, – наявність специфічного інституційного контексту [6]. Інституційне середовище, за Д. Нортон, являє собою сукупність основоположних політичних, соціальних та юридичних правил, яка утворює базис для виробництва, обміну і розподілу благ у суспільстві [3]. Тобто, у контексті розвитку інноваційної діяльності, інституційне середовище може трактуватися як система відносин, умов, правил і механізмів, що забезпечують динамічний розвиток інноваційних процесів.

Щорічно спільно бізнес-школа INSEAD і Всесвітня організація Інтелектуальної власності представляють аналітичну доповідь «Глобальний індекс інновацій» [11], який складається з двох суб-індексів: вхідного і вихідного, кожний з яких, має свої складові.

Таблиця 1. Глобальний індекс інновацій - 2012 [11]

Індекси	Групи країн			Білорусь	Росія	Україна	
	Структурний стандарт	Фінляндія і Ірландія	Успішні трансформаційні країни				місце у рейтингу
Глобальний індекс інновацій:	54,3	60,3	44,5	32,9	37,9	36,1	63
Вихідний суб-індекс	47,0	53,0	39,3	28,1	33,8	34,2	47
Вхідний суб-індекс	68,0	67,5	49,7	37,7	42,0	38,0	78
Інститути:	90,4	92,9	69,6	41,5	49,1	40,0	117
політичне середовище	82,8	93,2	80,9	33,4	41,1	46,7	91
нормативно-правове середовище	97,7	97,3	77,7	47,0	57,9	61,1	86
бізнес-середовище	75,1	88,4	50,3	44,1	48,4	12,2	137

Зокрема, вихідний розраховується з поміж 2 індикаторів: знання і технології та творчість, а вхідний суб-індекс - з поміж 5 індикаторів: інститути, людський капітал, інфраструктура, ринкова та бізнес виточеності.

Згідно з останніми даними Україна у 2012 р. зайняла 63 місце у списку зі 141 країни світу, опинившись у другій групі (з трьох у доповіді виділених) новаторів-учнів, з доходом в країні нижче середнього. Серед країн членів СНД Україна посіла третє місце після Молдови (49 місце в загальному рейтингу) і Росії (51 місце). Відставання України за ефективністю інноваційної діяльності не тільки від провідних країн світу, так званої групи структурного стандарту, а й від успішних трансформаційних країн наочно демонструє табл. 1. Дані таблиці показують, що країни демонструючи високі досягнення в зростанні рівня конкурентоспроможності мають високу інноваційну ефективність (Фінляндія займає 3 місце в рейтингу конкурентоспроможності і 4 місце в рейтингу інновацій, Польща – 41 і 44 місця відповідно). Україна ж за рівнем знань (40 місце в рейтингу), людським капіталом (48 місце в рейтингу) знаходиться у першій п'ятидесятці, а за розвитком бізнес-середовища знаходиться на передостанньому 137 місці. Гірше ніж в Україні за цим показником тільки в Анголі, Індії і Венесуелі. Політичне і нормативно-правове середовище України експертами рейтингу оцінюється також критично. За критеріями політичної стабільності, свободи засобів масової інформації та ефективності уряду Україна зайняла тільки 91 місце в рейтингу, а за якістю нормативно-правового регулювання, верховенства закону посіла 86 місце в рейтингу. Загалом за індексом «інститути» ми катастрофічно відстали не лише від країн-лідерів глобальної конкурентоспроможності, а й від успішних трансформаційних країн (Угорщина – 32, Словаччина – 38 місця, Чехії – 44 і Польщі – 45).

У спробі виявити, ступінь впливу інституційних факторів на конкурентоспроможність таких країн як Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Угорщина, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Україна, Хорватія, Чехія і Естонія, Р. Ф. Лук'яненко [5], в якості фактора, що відображає конкурентоспроможність використала динаміку прямих іноземних інвестицій (ПІІ), а в якості інституційних факторів – показники «Економічна свобода в світі» і дані представлені Всесвітнім банком.

Оскільки всі вищезгадані країни відрізняються і за масштабами держави, і за обсягом ВВП, і чисельністю населення, і відповідно притоками ПІІ, Лук'яненко було побудовано напівогарифмічна модель, яка має наступний вигляд:

$$\ln FDI_p = a_1 + a_2 * JI + a_3 * PPI + a_4 * CPR + a_5 * IR + a_6 * B + u. \quad (1)$$

де

FDI_p – прями іноземні інвестиції, отримані кожною країною на душу населення;

JI - незалежність судів і здійснюване ними правосуддя, 10 – повна незалежність, 0 – відсутність незалежності;

PPI - захист прав власності, 10 – повний захист прав власності, 0 – відсутність захисту права власності;

CPR - індекс сприйняття корупції, 10 – корупція практично відсутня, 0 – дуже високий рівень корупції;

IR - обмеження, що накладаються на інвесторів, 10 – повна відсутність обмежень, 0 – контроль за діяльністю інвесторів;

B - рівень бюрократії, 10 – високий рівень бюрократії, 0 – відсутність бюрократії.

Результати виявлених залежностей наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Показники оцінки впливу інституційних факторів на ПІІ [5]

Фактори	Багатофакторна модель				Однофакторна модель			
	<i>k</i>	<i>c.o.</i>	<i>R</i> ²	<i>F-тест</i>	<i>k</i>	<i>c.o.</i>	<i>R</i> ²	<i>F-тест</i>
<i>JI</i>	0,3386	0,3791	0,5918	3,1895	0,4902	0,1154	0,5463	18,0598
<i>PPI</i>	0,0606	0,3693			0,4438	0,1140	0,5025	15,1481
<i>CPR</i>	0,2133	0,3321			0,4911	0,1189	0,5322	17,0627
<i>IR</i>	0,0777	0,2210			0,3883	0,1367	0,3497	8,0671
<i>B</i>	0,1707	0,2286			-0,3472	0,1320	0,3157	6,9187

При оцінці даного рівняння і перевірці на значимість коефіцієнтів при параметрах багатофакторної моделі, виявилось, що ні саме рівняння, ні коефіцієнти не є значимими, тобто притік ПІІ не залежить від сукупності вищезазначених факторів.

Однак при побудові однофакторних залежностей об'єму ПІІ на душу населення від зазначених інституційних факторів, всі вони виявилися значимими. Модель має вигляд:

$$\ln FDI_p = a_1 + a_2 * I + u, \quad (2-6)$$

де

I – відповідний інституційний показник

Результати таблиці 2 демонструють, що обсяг ПІІ в економіку країн Східної Європи, в тому числі України, напряму залежить від незалежності судової системи, рівня захисту прав власності і рівня корупції та обмежень, що накладаються на інвесторів, а також обернено залежить від рівня бюрократії в країні, оскільки чим вище рівень бюрократії, тим менш конкурентоспроможною є держава і відповідно іноземні інвестори не сильно воліють вкладати кошти.

Ситуація в Україні ускладнюється тією обставиною, що за даними інституційними факторами Україна значно відстає від усіх вищезазначених країн і не має позитивної динаміки. В Україні, як країні з не вільною економікою – 161 позиція рейтингу економічної свободи – 46,3 балів [13] захист прав власності експертами оцінюється в 30 балів зі 100 можливих, свобода інвестицій – 20 балів. Рівень корупції [12] за результатами 2012 р. оцінюється в 26 балів – це 144 місце в світі зі 176 можливих, при цьому найближчим нашим сусідом є Росія, в якій рівень корупції на 2 бали менше – 133 місце. Найменший рівень корупції за результатами в Фінляндії, Новій Зеландії і Данії – 90 балів – 1 місце в рейтингу.

Висновки. Інноваційна економіка значно відрізняється від традиційної. В основі цієї різниці головним чином лежить те, що інноваційна економіка потребує особливої інфраструктури і інститутів, які б регулювали взаємодію всіх учасників інноваційного процесу.

Економіка України за результатами аналізу суттєво відстає від провідних країн світу за рівнем інституційного забезпечення структурних перетворень у напрямку підвищення її конкурентоспроможності, що проявляється у політичній нестабільності, відсутності розвинутого бізнес-середовища, незавершеності та безсистемності формування відповідної нормативно-правової бази і т. д.

Інституційні фактори у сукупності хоча прямо і не впливають на конкурентоспроможність, але від них значно залежить рівень інноваційно-інвестиційної активності в країні. А значить, щоб хоч не втратити своєї конкурентної позиції і не збільшувати відрив від трансформаційних країн, макроекономічні стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки України слід орієнтувати не тільки на позитивну динаміку власне макроекономічних показників, але і на позитивні інституційні зміни в поєднанні зі структурними перетвореннями і переорієнтацією економіки з сировинної направленості на розвиток наукомістких соціально необхідних секторів.

Удосконалюючи інституційне середовище економіки України і не порушуючи дії ринкового механізму шляхом створення умов і орієнтирів відбору ефективних елементів інституційної структури серед альтернативних форм економічної координації, маємо можливість підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки.

Література:

1. Портер М. Международная конкуренция. (Конкурентные преимущества стран). Пер. с англ. / М. Портер. – Под ред. В. Д. Щетинина – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
2. Стагіва Н.В. Джерела економічного зростання економіки України / Н.В. Стагіва // Управління інноваційною діяльністю в умовах глобалізації : монографія / [М. А. Латинин, С. В. Майстро, В. Ю.Бабаєв та ін.] ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. М. А. Латиніна. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. – С. 53-67 с.
3. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / D. C. North. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 159 p.
4. Кривчун Л.А. Формирование институциональной структуры экономики и природа структурных сдвигов / Л. А. Кривчун // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2005. – Вып. 89-1. – С. 86-92.
5. Лукьяненко Р.Ф. Факторы повышения конкурентоспособности российской экономики на мировом рынке: макроэкономический и институциональный аспекты / Р. Ф. Лукьяненко // Экономика и политика. – 2010. – № 3 (64). – С. 7-11.
6. Фатянова И.Р. Институциональные аспекты развития национальных инновационных систем / И. Р. Фатянова // Вопросы инновационной экономики. – 2011. – № 10 (10). – С. 3-10. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.creativeeconomy.ru/articles/15483/>
7. Ревенко А. Украина в мировых координатах человеческого развития / А. Ревенко // Дзеркало тижня. – 2011. – № 41 (11 листоп.).
8. Національні рахунки. Валовий внутрішній продукт (1990-2011 рр.) [Електронний ресурс] / Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Звіт з глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2012-2013>
10. Український економічний огляд - Квітень 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/uk/news/feature/2013/04/02/ukraine-economic-update>
11. Аналітична доповідь «Глобальний індекс інновацій 2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/econ_stat/en/economics/gii/index.html
12. Індекс сприйняття корупції 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org.ru/docman/ivk/znacheniia-ivk-2012/download>
13. Рейтинг економічної свободи країн світу 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/news/2013/01/10/5277>

Стаття надійшла до редакції 12.04.2013 р.